

شناسایی و تبیین آسیب‌های فرهنگی فضای مجازی*

محمد مهدی قربانی^{۱**}

احمد علیرمضانی^۲

معصومه دارابی^۳

چکیده

رسانه‌های نوین اطلاع‌رسانی و در رأس آن اینترنت، موجب نوسازی فرایندهای اجتماعی شده و باوجود فرصت‌هایی که در اختیار بشر قرار داده‌اند، اما آسیب‌هایی نیز بر پیکره فرهنگی جوامع وارد ساخته‌اند. بخش زیادی از هویت فرهنگی فعلی، حاصل تعامل و ارتباط مردم با فضای مجازی است و از آنجاکه جامعه فعلی، جامعه‌ای در حال گذار است، طبیعتاً با تحولات مربوط به گذار از جامعه سنتی به جامعه مدرن روبروست. یکی از این تحولات، تغییرات هویتی در جنبه فرهنگی است. فضای مجازی، به‌ویژه در مقطع نوجوانی و جوانی می‌تواند باعث ایجاد دگرگونی‌هایی در هویت فرهنگی شود. استفاده نادرست از فضای مجازی در دگرگون ساختن هویت فرهنگی با تحت تأثیر قرار دادن هویت جنسیتی، هویت خانوادگی، هویت ملی، هویت جهانی و دینی تأثیرگذار خواهد بود. این پژوهش به‌عنوان تابلوی هشداردهنده و پژوهشی جامعه‌شناختی، آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی و سایت‌های موجود در فضای مجازی بر هویت فرهنگی را مورد مطالعه قرار می‌دهد. این پژوهش از نظر روش‌شناسی جز تحقیقات کیفی و از نظر هدف کاربردی است؛ زیرا آسیب‌های فرهنگی فضای مجازی در حوزه هویت فرهنگی در سطح ملی و فردی را شناسایی و بررسی می‌کند. پژوهش حاضر از روش تحلیل مضمون برای شناسایی آسیب‌ها استفاده کرده و با مرور ادبیات و طی یک رصد چشمی همه‌جانبه، شبهات و جریان‌های محدود یک سال شبهه‌افکنان در سطح فضای مجازی (اعم از شبکه‌های اجتماعی و سایت‌ها)، این مضامین احصا شد و سپس با جداسازی موارد مرتبط با مباحث فرهنگی، شبهات و جریان‌های به‌دست آمده و در نهایت آسیب‌های فرهنگی در قالب چهار محور اصلی سبک زندگی، هویت ملی، ارزش‌های فرهنگی و هنجارهای فرهنگی و پانزده مضمون فرعی تبیین گردید که در نهایت، راهکارهایی در قالب راهکارهای گفتمانی و اجرایی به مدیران و مسئولین حوزه فرهنگ و ارتباطات کشور نظیر راه‌اندازی شبکه ملی اطلاعات پیشنهاد شده است.

واژگان کلیدی: فضای مجازی، فرهنگ، آسیب‌های فرهنگی، تحلیل مضمون.

* مستخرج از طرح پژوهشی «تعامل فرهنگ و فضای مجازی» در اداره کل پژوهش‌های اسلامی رسانه.

** تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۷/۱۵، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۱۰/۲۵

۱. کارشناس ارشد علوم ارتباطات اجتماعی، دانشگاه صدا و سیما، دانشکده دین و رسانه، قم.

(نویسنده مسئول: mahdighorbani30@yahoo.com)

؟؟؟

۲. دکترای حقوق خصوصی، دانشگاه قم، دانشکده حقوق، قم.

Darabi.mrm@gmail.com

۳. کارشناس ارشد بازرگانی، دانشکده مدیریت، دانشگاه ایلام.

مقدمه

جامعه امروزی با ساحتی از زندگی، تحت عنوان «فضای مجازی» روبروست که تأثیرات زیادی در ابعاد مختلف زندگی به وجود آورده است. چشم‌انداز مناسب از فضای مجازی و شناخت صحیح ابعاد آن می‌تواند به‌عنوان یک فرصت مناسب در تقویت هویت فرهنگی مؤثر باشد. تحول در رسانه‌های سنتی مانند تلویزیون، رادیو، روزنامه، مجلات و مانند آن و پیدایش اشکال و فناوری‌های جدید رسانه‌ای چهره ارتباطات جمعی را دگرگون کرده به‌طوری‌که حتی نحوه تعامل افراد جامعه با یکدیگر را تغییر داده و جنبه‌های مختلف ارتباط جمعی و ارتباط شخصی را باهم ترکیب کرده است. از سوی دیگر، رشد فزاینده ابداعات و فناوری به‌ویژه در عرصه فضای مجازی باعث شده یکی از دغدغه‌های اساسی پژوهشگران، توجه به آسیب‌های فرهنگی فضای مجازی باشد. در این بین، آسیب‌های فرهنگی فضای مجازی، یکی از پدیده‌های نوظهور عصر الکترونیک است و از آنجاکه مردم جامعه ما نیز با این مسئله روبه‌رو هستند، ضروری است که اثرهای اجتماعی و فرهنگی فضای مجازی در سبک زندگی و هویت اجتماعی و فرهنگی مورد مطالعه قرار گیرد و درستی آن با معیارهای اجتماعی و فرهنگی موجود در نظام اسلامی سنجیده شود (انصاری و همکاران، ۱۳۹۷؛ کرمی زاده و همکاران، ۱۳۹۳). بنابراین گسترش استفاده از اینترنت و فضای مجازی در بین جوامع، موجب تغییر سبک زندگی اجتماعی و حتی فردی، به‌ویژه قشر جوان شده است. (عسگری و همکاران، ۱۳۹۹)

فضای مجازی با وجود فرصت‌هایی که ایجاد کرده، به جهت ماهیت آن و هم‌چنین سوء استفاده معاندین نظام و مذهب، آسیب‌هایی در زمینه‌های مختلف از جمله اجتماع، سبک زندگی، ارزش‌ها و هنجارهای فرهنگی، هویت ملی و... پدید آورده است. این آسیب‌ها گاهی به‌صورت جریان و یا شباهت و شایعات قوی، ضربات قابل تأملی بر پیکره نظام جمهوری اسلامی و مذهب تشیع وارد می‌کنند که لازم است با بصیرت لازم و آگاهی از شیوه مواجهه با آن آسیب‌ها، راهکارهای لازم ارائه و عملیاتی شود (وکیل‌ها، ۱۳۹۲). از طرف دیگر، می‌توان گفت فناوری‌های ارتباطی، آستانه ادراکی و حسی انسان را گسترش می‌دهند. هرگاه فناوری جدیدی وارد عرصه اجتماع می‌شود، انسان‌ها را فعال و خلاق می‌کند. از طرفی هویت هر جامعه به فرهنگ وابسته است و با ظهور فضای مجازی و وسایل ارتباطی جدید، چارچوب‌های امنیتی جغرافیایی، بی‌معنا می‌شوند. هویت هر فرد از ابعاد مختلفی مانند شخصی، اجتماعی، فرهنگی، دینی و... تشکیل شده است. هویت شخصی، ویژگی‌های منحصر به فرد یک شخص است (ساعی و عقیلی، ۱۳۹۳). هویت اجتماعی در اثر ارتباط با گروه‌های مختلف، شکل گرفته و از

آنها اثر پذیرفته است. هویت اجتماعی و فرهنگی، باورها و اعتقادات فرد است که از بدو تولد و در اثر تعاملات محیطی در او شکل گرفته است. قرارگرفتن در محیط مناسب خانوادگی، اجتماعی و همسالان، منجر به شکل‌گیری هویتی سالم در یک فرد می‌شود. (پویا، ۱۳۹۷، ص ۱۱۲)

مطالعات نشان می‌دهند که حضور بیش از اندازه در فضای مجازی، سبب کم‌رنگ شدن فرهنگ ایرانی - اسلامی درون خانواده‌ها شده است. این موضوع، آسیب‌های زیادی را به سطح جامعه وارد کرده است؛ فضای مجازی و کثرت اطلاعات دریافتی هر فرد از جامعه و عدم امکان ارزیابی همه رفتارها و محتواها، موجب سطحی‌نگری و تسامح در برخورد با ناهنجاری‌ها شده و افراد ناهنجار، با برخوردها و مجازات کمتری نسبت به فضای حقیقی روبرو می‌شوند. بنابراین با تکرار رفتارهای ناهنجار، به‌نوعی قبح‌شکنی کرده و به مرور، هنجار جدیدی تولید می‌کنند که پیروی از آن، آنها را در معرض قضاوت و مجازات دیگران قرار نمی‌دهد. در تحقیقات قبلی کمتر به مبحث آسیب‌های فرهنگی فضای مجازی پرداخته شده و اینکه این پژوهش قصد دارد با روش کیفی تحلیل مضمون به شناسایی دقیق آسیب‌ها بپردازد.

سؤال اصلی این پژوهش، این است که عمده‌ترین آسیب‌های فرهنگی ناشی از فضای مجازی کدام است و چه راهکارهای رسانه‌ای در مواجهه با آن وجود دارد؟

ادبیات نظری

چیستی فرهنگ و آسیب‌های فرهنگی

در گسترده‌ترین معنی، «فرهنگ» می‌تواند به فرآورده‌های تمدنی پیچیده و پیشرفته اشاره داشته باشد و در چنین معنایی به مقولاتی چون ادبیات، هنر، فلسفه، دانش و فن‌شناسی بازمی‌گردد. از طرف دیگر، تعریف فرهنگ از سوی مردم‌شناسان و دیگر افرادی که انسان را بررسی می‌کنند، به آفریده‌های اندیشه، عادت و اشیای مادی اشاره دارد (پایا، ۱۳۸۸، ص ۵۸)؛ به عبارت دیگر، «فرهنگ» نظامی سازمان‌یافته از رفتارها و یا شیوه‌های عمومی زندگی گروه یا گروه‌هایی از مردم است که عناصر فرهنگی از قبیل عادات، سنت‌ها، اعتقادات، ارزش‌ها و نظرگاه‌های مشترک انسان‌ها را با یکدیگر پیوند می‌دهد و هویت اجتماعی به وجود می‌آورد. (خانی جزئی، ۱۳۸۸، ص ۳۵؛ ساعی و عقیلی، ۱۳۹۳)

آسیب فرهنگی به آفات و آسیب‌هایی اطلاق می‌شود که رنگ و لعاب فرهنگی دارند و عناصر تشکیل‌دهنده و سازنده عادات، رفتارها و کنش‌های اجتماعی را تحت تأثیر قرار می‌دهند

(رحمت‌آبادی، ۱۳۸۵). فضای مجازی محیطی است که می‌تواند زمینه‌ساز این آفت‌ها و آسیب‌ها برای فرهنگ حاکم بر هر کشوری باشد؛ زیرا به لحاظ فرهنگی، مهم‌ترین مشکلی که استفاده از اینترنت به دنبال دارد، تطابق نداشتن محتوای ارائه شده با الگوهای فرهنگی، ارزشی و هنجاری جوامع مختلف است؛ به عبارت دیگر، فناوری اینترنت برای بیشترین سرعت و کمترین کنترل طراحی شده است. از این رو، اعمال کنترل‌های اخلاقی در این زمینه مشکل است و حجم بالای محتوای غیراخلاقی، تجاری و رایگان اینترنت، موجب نگرانی بسیاری از خانواده‌ها در سراسر دنیا شده است. (معمار و قربانی، ۱۳۹۲، ص ۳۸)

ضرورت شناخت آسیب‌های فرهنگی

ساحت فرهنگ چنان ارزشمند و گرانمایه است که باید با سرشت جان هر ملتی عجین گشته و در مقابل آماج صدمات بر آن، هوشیارانه و باتدبیر به دفاع برخاست؛ اما این همه در صورتی میسر خواهد بود که پیش از هر حرکت و اقدامی، شناخت درستی از وضعیت آن در جامعه داشته باشیم. اگر مردم و مسئولان، شناسایی واقع‌بینانه‌ای از اوضاع فکری و زمینه‌های فرهنگی خویش نداشته باشند، هیچ‌گاه به درستی نخواهند توانست به طرح راهکارها مبادرت ورزند. انسان تا زمانی که احساس درد نکند به سراغ پزشک نمی‌رود. شاید حتی در صورت مشاهده و رؤیت درد هم آن را جدی نگیرد. اینجاست که عارضه‌ای که درمان آن به راحتی ممکن بود، اکنون هم به آسیبی لاعلاج تبدیل گردیده و هم در صورت امکان درمان، بسیار سخت و پرهزینه شده است که اگر به سبب غفلت و بی‌توجهی آگاهانه یا ناآگاهانه، نسبت به رفع این عارضه و درمان آن کوتاهی شود، پس از اندک زمانی این نقصان به یک نارسایی بزرگ و پیچیده تبدیل می‌شود. دقیقاً می‌توان آسیب فرهنگی را نیز چنین تعبیر کرد (انصاری و همکاران، ۱۳۹۷).

فضای مجازی

مفهوم فضای مجازی در اصطلاح که در واقع حاصل فناوری غرب است، واژه‌ای است که در خلال دهه ۱۹۹۰ از طریق اینترنت کاربرد عمومی یافت. فضای مجازی یکی از واژه‌هایی است که نخستین بار، ویلیام گیسون^۱ نویسنده داستان‌های علمی تخیلی در سال ۱۹۸۴ بکار برد. از نظر او

.....
1. William Gibson.

فضای مجازی، فضایی تخیلی است که از اتصال رایانه‌ها پدید آمده است که انسان‌ها و منابع اطلاعاتی را به هم متصل کرده است. (عسگری و همکاران، ۱۳۹۹)

فضای سایبری در اصل از دو واژه سایبرنتیک^۱ و اسپیس^۲ گرفته شده و واژه سایبرنتیک ریشه یونانی دارد. معنای اصلی آن در زبان یونانی، فرمانروایی و حکومت است و در آثار افلاطون نیز به همین معنا به کار رفته است. شاید بتوان علم هدایت و کنترل یا خودفرمایی را برابر فارسی آن دانست. به‌هرحال، سایبرنتیک اکنون نیز تا حدودی مفهوم قدیم را حفظ کرده و بیان‌گر علمی است که به انسان یا ماشین خودکار، امکان حکومت کردن و فرمان دادن می‌دهد (جهانگیر، ۱۳۹۱) یک مفهوم برای توصیف فناوری دیجیتال به هم پیوسته گسترده است (اتیس و پیتر،^۳ ۲۰۱۰).

در این پژوهش، فضای مجازی شامل انواع تارنماها و وب سایت‌ها (خبری و سرگرمی) و شبکه‌های اجتماعی نظیر فیس بوک، تلگرام، استاگرام و... در نظر گرفته شده است. در مبحث آسیب‌شناسی فضای مجازی، ابتدا باید تفاوت ابزارها در نوع مدیریت مبتنی بر فضای مجازی بررسی شود تا به صورت علمی، مهندسی اطلاعات و ارتباطات تبیین گردد. چند موضوع در بروز آسیب‌ها در فضای مجازی مؤثر هستند (کریمی زاده و همکاران، ۱۳۹۳) که عبارت‌اند از:

الف: مدیریت نرم‌افزار و سخت‌افزار؛ ب: ساختار فناوری؛ ج: محتوای موجود؛ د: کاربر.

در این پژوهش، به مرور محتوای موجود و نقش کاربر در ایجاد و تقویت آسیب‌های فضای مجازی پرداخته می‌شود که در بند چهارم از بندهای فوق قرار می‌گیرد.

پیشینه تحقیق

عسگری و شاه قاسمی (۱۳۹۹) مطالعات فضای مجازی و فرهنگ را با نقدی بر کتاب فضای مجازی، اجتماع و فرهنگ انجام دادند. ظهور «فضای مجازی» و گسترش هم‌زمان صنعت اطلاعات و ارتباطات، بسیاری از مفاهیم کلاسیک و ساختارهای فرهنگی و اجتماعی را دچار دگردیسی کرده است. یکی از آثاری که به این موضوع و مسائل فضای مجازی در ایران پرداخته، کتاب «فضای مجازی؛ اجتماع و فرهنگ» اثر سید ابوالحسن فیروزآبادی، رئیس مرکز ملی فضای مجازی و یکی از

.....
1. Cybernetics.
2. Space.
3. Ottis.

سیاست‌گذاران فضای مجازی کشور است. این مقاله تلاش کرده این اثر را با روش مرور انتقادی کتاب مورد نقد شکلی و محتوایی قرار دهد. مقاله حاضر، پس از معرفی اثر و طرح مباحث بنیادین در حوزه فضای مجازی، فرهنگ و قدرت، به نقد و بازخوانی این اثر می‌پردازد و ضرورت‌های نظری و روشی برای بهبود آن‌را با ذکر دلایل و مصادیق توضیح می‌دهد. از منظر شکلی، فهرست ناقص، عدم نتیجه‌گیری پایانی و روزآمدی منابع و اطلاعات، از جمله اشکالات شکلی اثر است. نداشتن دقت و اهتمام لازم در تدوین ساختار محتوا و رعایت نظم منطقی، در شمار اشکالات محتوایی است که مورد نقد مرکزی این مقاله قرار گرفته است.

انصاری و همکاران (۱۳۹۷) به تحلیل جامعه‌شناختی تأثیر استفاده از فضای مجازی بر فرهنگ شفاهی (مورد مطالعه: شهر اصفهان) پرداختند؛ در این پژوهش، تأثیر فضای مجازی بر فرهنگ شفاهی افراد در خانواده‌ها بررسی شده است. پژوهش حاضر به صورت پیمایشی و با استفاده از روش نمونه‌گیری سهمیه‌ای و بهره‌گیری از پرسش‌نامه محقق ساخته، با تکیه بر نظریه‌های حوزه ارتباطات، خانواده و دو جهانی شدن انجام شده است. جامعه آماری پژوهش حاضر، خانواده‌های با فرزند بالاتر از ۱۵ سال شهر اصفهان هستند. متغیر مستقل، استفاده از فضای مجازی با دو شاخص کمیت و کیفیت و متغیر وابسته، سنجش فرهنگ شفاهی با دو شاخص ارتباط شفاهی و ادبیات شفاهی بین والدین، فرزندان و همسران است. نتایج پژوهش حاضر، تأثیر کیفیت و کمیت استفاده از فضای مجازی بر فرهنگ شفاهی خانواده را نشان می‌دهد، به طوری که با افزایش استفاده از فضای مجازی، کمیت و کیفیت ارتباط شفاهی ناشی از ارتباط افراد در دنیای واقعی و ارتباطات رودررو کاهش می‌یابد.

کریمی‌زاده و همکاران (۱۳۹۳) به بررسی ارتباط فرهنگ و فضای مجازی و ارائه راهکارهایی جهت ارتقای تعاملات بین آنها پرداختند. تغییرات فضای مجازی جنبه‌های مثبت و منفی بسیاری در مباحث مختلف دارد. یکی از این مباحث، حوزه فرهنگی است که تغییرات فضای مجازی روی آن تأثیر زیادی گذاشته است. با توجه به خارجی بودن سرمنشأ علوم کامپیوتری و مجازی، با ورود خود، فرهنگ متنوع خویش را که در اکثر موارد با ریشه‌های فرهنگی هزاران ساله ما در تضاد است، به کشور وارد می‌کند. پس باید به دنبال راهکارهایی بود که بتوان تعامل بیشتری بین فضای مجازی وارداتی و مباحث فرهنگی کشورمان داشت. در این مقاله، ضمن بررسی رابطه فضای مجازی و حوزه‌های فرهنگی داخلی، راهکارهایی جهت تعامل بیشتر این دو پدیده ارائه شده است.

ساعی و عقیلی (۱۳۹۳) نقش فرهنگ و هویت ملی در شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی از دیدگاه

فعالان فضای سایبری ایران بررسی کرده‌اند. این مقاله به شناخت و واکاوی همین اختلاف ذهنیت‌ها در این حوزه می‌پردازد. اختلاف ذهنیت‌هایی که نشأت گرفته از سؤالاتی است که به ذهن متبادر می‌شود؛ مانند: آیا می‌توان فضای مجازی، اینترنت، رسانه‌های اجتماعی و به‌طور خاص، شبکه‌های اجتماعی را براساس فرهنگ و هویت هر کشور، سیاست‌گذاری، مدیریت کرد و برای توسعه برنامه‌ریزی نمود؟ در صورت امکان، اصول حاکم بر آن چه خواهد بود؟

این مقاله، تفاوت عمده‌ای با عموم کارهای پژوهشی موجود در کشور دارد. عموم پژوهش‌های صورت گرفته در کشور، در این حوزه، با اتخاذ رویکردی ماتریالیستی و با احتساب فرهنگ به مثابه متغیر وابسته در برابر متغیرهای مستقل مانند فناوری، به دنبال یافتن نوع و عمق تأثیرات فضای سایبر، رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی بر فرهنگ و هویت ما هستند؛ در حالی است که در این مقاله، با استفاده از روش کیو، تلاش شده ذهنیت‌های موجود بین نخبگان، مدیران، سیاست‌گذاران، فعالان و دست‌اندرکاران حوزه فضای مجازی نسبت به نقشی که می‌تواند فرهنگ و هویت، به مثابه متغیر مستقل بر ایجاد شبکه‌های اجتماعی بومی داشته باشد، شناخته شود.

در این تحقیق، با تجزیه و تحلیل پرسشنامه‌هایی که در اختیار فعالان مؤثر فضای مجازی کشور قرار داده شد، به صورت روشن، در پایان ۵ نوع ذهنیت نسبت به این مسئله (نقش فرهنگ و هویت ملی در شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی) یافته شد که ابعاد هرکدام از آنها در این مقاله به صورت اختصار، ولی گویا توضیح داده شده است؛ امری که پیش از این، در پژوهش‌های مشابه بی سابقه است. در پایان این مقاله براساس درکی که از این ذهنیت‌ها و نسبت مابین آنها پیدا شده، توصیه‌هایی عملیاتی برای سیاست‌گذاران کشور در این حوزه مطرح گردیده است.

وکیل‌ها (۱۳۹۲) به تأثیر فضای مجازی بر عرصه هویت فرهنگی پرداخت. از آنجا که انتقال و جریان فرهنگ از طریق ارتباطات صورت می‌گیرد، حوزه فرهنگ که نظام‌هایی از عقاید و رفتارها را شامل می‌شود، با ظهور فناوری جدید، دستخوش دگرگونی‌های بنیادین می‌گردد. هویت فرهنگی، حول محورهایی مانند مرز جغرافیایی (سرزمین)، دین و مذهب، باورها و سنن فرهنگی و زبان مشترک تعریف می‌شود. دستیابی به جامعه آنلاین، منجر به اجتماعی شدن بیشتر و سطوح بالاتری از جامعه پذیری می‌شود و در ایجاد ایدئولوژی و رفتارهای نوپدید کنشگران اجتماعی تأثیر به‌سزایی دارد. در این مقاله بر اساس سؤال اصلی تحقیق، مبنی بر اینکه آیا فضای مجازی در طول دهه گذشته بر هویت فرهنگی افراد تأثیرگذار بوده است یا خیر، چارچوب نظری این تحقیق ملهم از نظریات استوارت هال، جنکینز، گیدنز، برگر و کاستلز است.

این پژوهش از نوع توصیفی - تحلیلی با روش کتابخانه‌ای و ابزار گردآوری داده‌ها، فیش‌برداری از مجموعه آثار مرتبط است. فضای مجازی به‌عنوان متغیر مستقل و هویت فرهنگی نیز به‌عنوان متغیر وابسته تعریف شده است. عوامل تاریخی، عوامل زبانی و عوامل ارزشی به‌عنوان شاخص‌های هویت فرهنگی در نظر گرفته می‌شود.

روش پژوهش

تحلیل کیفی، شیوه‌ای نظام‌مند برای تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده در روش تحلیل کیفی می‌باشد. یکی از فنون تحلیلی مناسب در تحقیقات کیفی، تحلیل مضمون^۱ است که به‌طور گسترده استفاده می‌شود. از تحلیل مضمون می‌توان برای شناخت الگوهای موجود در داده‌های کیفی، به‌خوبی استفاده کرد. تحلیل قالب مضامین و تحلیل شبکه مضامین نیز از ابزارهایی هستند که معمولاً در تحلیل مضمون به کار می‌روند. قالب مضامین، فهرستی از مضامین را به‌صورت سلسله مراتبی نشان می‌دهد. شبکه مضامین نیز ارتباط میان مضامین را در نگاره‌هایی شبیه تارنما نشان می‌دهد (عابدی و همکاران، ۱۳۹۰). در واقع، تحلیل تم/مضمون روشی برای تعیین، تحلیل و بیان الگوهای (تم‌ها) موجود درون داده‌ها است. این روش در حداقل خود داده‌ها را سازماندهی و در قالب جزئیات توصیف می‌کند. اما می‌تواند از این فراتر رفته و جنبه‌های مختلف موضوع پژوهش را تفسیر کند. مراحل تحلیل تم عبارت است از (براون و کلارک^۲، ۲۰۰۶):

جدول (۱): مراحل تحلیل مضمون

گام نخست	آشنایی با داده‌ها
گام دوم	ایجاد کدهای اولیه
گام سوم	جستجوی تم‌ها
گام چهارم	بازبینی تم‌ها
گام پنجم	تعریف و نام‌گذاری تم‌ها
گام ششم	تهیه گزارش

1 Thematic analysis
2 Braun, V. & Clarke

به‌طور کلی می‌توان گفت تحلیل مضمون شیوه‌ای در روش پژوهش کیفی است که بر شناسایی، تحلیل و تفسیر الگوی معانی داده‌های کیفی تمرکز دارد. مضمون یا تم، عنصر کلیدی در این روش است. مضمون‌ها پرارزش‌ترین واحدهایی هستند که در تجزیه و تحلیل محتوا باید مدنظر قرار گیرند و منظور از مضامین، معنای خاصی است که از یک کلمه یا جمله یا پاراگراف مستفاد می‌شود. این مضمون‌ها فضای خاص و مشخصی را اشغال نمی‌کنند؛ چون یک جمله ممکن است چند مضمون داشته باشد و یا چند پاراگراف متن، ممکن است فقط یک مضمون داشته باشد. (براون و کلارک، ۲۰۰۶)

پژوهش حاضر با استفاده از روش تحلیل مضمون^۱، توانسته شبکه‌ای از مضامین در حیطه مسائل فرهنگی ایجاد کند. آسیب‌های مذکور در این تحقیق، هرکدام، به مثابه یک مضمون، ناظر به بخشی از شبهات رایج در فضای مجازی تدوین شده است؛ به این‌گونه که ابتدا طی یک رصد چشمی همه‌جانبه، شبهات و جریان‌ات یک ساله شبهه‌افکنان در سطح فضای مجازی (اعم از شبکه‌های اجتماعی و سایت‌ها) آرشیو شده و سپس با جداسازی موارد مرتبط با مباحث فرهنگی، شبهات و جریان‌ات به‌دست آمده، ذیل دسته‌بندی ارائه شده در این پژوهش، مورد بررسی و تحلیل اجمالی قرار گرفته است. بنابراین، برای هر یک از آسیب‌های ذکر شده، مواردی اعم از متن و یا عکس‌نوشته و نمادنگ وجود دارد که به جهت جلوگیری از اشاعه این‌گونه شبهات، از ذکر نمونه‌ها خودداری شده و در نهایت، آسیب‌های فرهنگی در قالب چهار محور اصلی سبک زندگی، هویت ملی، ارزش‌های فرهنگی و هنجارهای فرهنگی و پانزده مضمون فرعی تبیین گردید.

---

1 Theme research

جدول (۲): مضامین احصاء شده از محتوای موجود در فضای مجازی

موضوع اصلی	موضوع فرعی	محتوای موجود در فضای مجازی
تبیین فضای مجازی بر سبک زندگی منطبق بر فرهنگ ایرانی اسلامی	تبدیل ناهنجاری به هنجار و بالعکس	تحقیر ملت ایران ذیل اخبار اجرای کنسرت برگزار شده در افغانستان یک خانواده در مشهد در اعتراض به لغو کنسرت در مشهد اقدام به راهپیمایی ۶۰ روزه کردند و عکس آن را در فضای مجازی انتشار دادند.
	متأثر شدن هنجارهای سستی	ازدواج موقت زمینه گسترش ایدز بوده و در این راستا آمار موثقی وجود دارد.
	افزایش توقعات بین زوجین و افراد خانواده	مردان ایرانی با دیدن فیلم‌های پورن، قصد پیاده‌کردن این صحنه‌ها را در زندگی دارند و به دلیل مستقل شدن زنان از جهت مالی، با مخالفت آنها مواجه می‌شوند که این مسئله، آمار طلاق را افزایش داده است.
	افزایش توقعات بین زوجین و افراد خانواده	گسترش فضای مجازی و دسترسی به تصاویر و فیلم‌های غیراخلاقی. گلابه خانواده‌ها، به‌ویژه زنان از همسران خود افزایش داشته است.
	ایجاد جریان‌های فرهنگی علیه نظام	نافرمانی مدنی به‌عنوان موضوع مهم کار معاندان با ایجاد جریان‌هایی، مثل ۱۶ آذر، ۱۰ بهمن (جشن سده)، عید نوروز و... با ارسال بیانیه و پیام‌های مهیج و تحریک احساسات دانشجویان، قصد ترتیب تجمعاتی دارد.
نزول مرجعیت ارزش‌های فرهنگی نسبیت‌گرایی فرهنگی	نسبیت‌گرایی فرهنگی	می‌خواهم شیعه باشم و «ازدواج موقت» را حرام بدانم. می‌خواهم سنی باشم و «توسل» را شرک ندانم. می‌خواهم شیعه باشم و اصراری بر معصومیت ائمه: نداشته باشم. می‌خواهم سنی باشم و سخنان دوازده امام شیعه ۷ را هم سرمشق زندگی خود قرار دهم. می‌خواهم شیعه باشم و همه خلفای راشدین را دوست داشته باشم. می‌خواهم سنی باشم و از ظلم‌ستیزی امام حسین ۷ درس بگیرم. گزاره‌ها و احکام اخلاقی؛ مانند قبیح تمسخر دیگران که در قرآن به آن اشاره شده، اموری ثابت و مطلق نیستند؛ بنابراین نمی‌توان به‌طور کلی حکم به بدبودن این‌گونه احکام اخلاقی نمود. اخلاق و گزاره‌های آن، امری نسبی است. مگر در دین اسلام دروغ‌گویی یک‌جا حرام و همان دروغ‌گفتن، جایی دیگر واجب نمی‌شود؟

موضوع اصلی	موضوع فرعی	محتوای موجود در فضای مجازی
	برجسته‌سازی انحرافات دینی	لباس فرم اسلامی کارکنان مراکز بهداشتی و درمانی، رونمایی شده که شباهت‌هایی با چادر مشکی دارد. این رونمایی مورد مخالفت‌ها و تمسخرهایی در فضای مجازی قرار گرفته است.
	تضعیف باورهای دینی با انتشار شبهات	خدای ۴۰۰ میلیارد کهکشان، هر یک با ۲۰۰ میلیارد ستاره، پس از ۱۴ میلیارد سال، تنها حساسیتش روی رفتار جنسی و خوردن و آشامیدن ماست.
		الله بخشنده است یا انتقام‌گیر؟ حضرت محمد کوچک‌ترین خیانت را نمی‌بخشید و فقط دستور قتل صادر می‌کرده است. چرا یک پیامبر باید فقط دنبال زن‌گرفتن باشد؟ عایشه را می‌گوییم؟
		بیشتر قرآن، فحش و فحاشی است و انسان بماهو انسان از دیدگاه قرآن ارزشی ندارد.
		آن ایمانی که با دیدن تصاویر فضای مجازی و با فوت یک زن نامحرم از بین برود، ایمان نیست!
	کاهش علاقه به شعائر مذهبی	اباعبدالله ۷ امامت و خلافت یزید را ابتدا پذیرفته بود و در ادامه علیه او خروج کرد و همین امر موجب شد تا مسلمانان در مقابل او ایستادگی کنند.
درآمیختن حق و باطل (مغالطات)	فقر فرهنگی، یعنی اینکه سگ را نجس بدانی اما خود را سگ اهل بیت بدانی.	
نزول مرجعیت هنجارهای فرهنگی	سعی در کمرنگ‌سازی هنجارهای فرهنگی	مرد عربیانی در شهر مشهد و نزدیک حرم امام رضا (۷) در حال حرکت است.
	سعی در کمرنگ‌سازی هنجارهای فرهنگی	براساس قوانین کشورهای دیگر که خودرو را حریم خصوصی می‌دانند، داخل خودرو حریم خصوصی است. نظام و نیروهای انتظامی فضول هستند؛ حتی در پلاژهای کنار دریا هم مردم را راحت نمی‌گذارند. در فضای مجازی، عکس غیر محجبه بودن یکی از بازیگران با عکس قبلی او که در بین‌الحریمین گرفته بود کنار هم قرار داده شد و به‌نوعی رفتار او با افراد بی‌بصیرت صدر اسلام تطبیق داده شده است.

محتوای موجود در فضای مجازی	موضوع فرعی	موضوع اصلی
<p>عده‌ای به‌خاطر کشور در حبس و حصر به سر می‌برند و عده‌ای بی‌خیال و بدون احساس مسئولیت، در مجلس به سلفی‌گرفتن، دل‌خوش کرده‌اند.</p>		
<p>امیرالمؤمنین شما زنان را این‌گونه توصیف می‌کند: «درباره زنان از خدا بترسید که آنها پیش شما اسیرند» (نهج‌البلاغه، حدیث شماره ۴۶)</p> <p>«بهترین زنان آن است که رویش خوب‌تر و مهرش کمتر است.» (نهج‌البلاغه، حدیث شماره ۳۵۶)</p>		
<p>آقایان مذهبی به همسرشان می‌گویند: متعلقه! متعلقات به وسایل شخصی مانند کیف و کفش و شلوار می‌گویند.</p>		
<p>جایگاه رفیع زن در اسلام ناب محمدی: «محکم‌ترین سلاح شیطان زنان‌اند». (نهج‌الفصاحه، حدیث ۹۷۰)</p> <p>«از گفت‌وگو با زنان بپرهیزید که هر وقت مردی با زنی خلوت کند، قصد او می‌کند.» (نهج‌الفصاحه، حدیث ۱۰۰۴)</p>	<p>تقویت روحیه فمینیستی، تمسخر و هجمه علیه حجاب</p>	
<p>ای زن (بر اساس آیات ۲۲۷، ۲۲۹، ۲۳۱ و ۲۳۲ و ۲۳۶ سوره نسا) شوهرت می‌تواند طلاق بدهد حتی اگر خودت خبر نداشته باشی؛ مثل اینکه کسی بخواهد سطل زباله کهنه را بیرون بیندازد و یک نو جایگزین کند.</p>		
<p>دین اسلام برای زنان، حقوقی برابر و عادلانه قائل است. نابرابری‌هایی که بعضاً درباره زنان مشاهده می‌شود، حاصل تفاسیر تعصب‌آلود برخی علمای قدیمی و مردسالار است که کلام الهی را توجیهی برای این نابرابری‌ها قرار داده‌اند.</p>		
<p>هرچند که زن را امر کنی که «پنهان شو»، او را دغدغه خود را نمایان‌کردن بیشتر شود و خلق را از نهان‌شدن او رغبت به آن زن بیش گردد.</p>		
<p>حضور زنان ایرانی در عمان برای تماشای بازی فوتبال پرسپولیس.</p>		

محتوای موجود در فضای مجازی	موضوع فرعی	موضوع اصلی
مطالبه نیمی از جامعه، استفاده از بدیهی‌ترین حق شهروندی برای ورود به اماکن ورزشی است.		
ممنوعیت پخش صدای آواز زنان در عربستان برداشته شد و پخش کنسرت‌های زنان هم به‌زودی شروع می‌شود.		
می‌گویند حجاب اجباری قانون است و باید به آن احترام گذاشت! می‌گوییم برده‌داری هم روزی قانون بود، پس باید محترم شمرده می‌شد؟!!		
در هر مسابقه ورزشی، جریان‌هایی به‌دنبال این هستند تا زنان را تشویق کنند پشت در ورودی ورزشگاه تجمع کنند و این حرکت را نهادینه و به یک مطالبه عمومی تبدیل کنند.		
زن حجاب داشته باشد تا مرد به گناه نیفتد، مثل این است که بگویند خورشید نباید تا بستنی‌هایتان آب نشود.		
مروّجین پوشش چهارشنبه‌های سفید اعلام کردند که به هدف خود از به راه‌اندازی این کمپین دست‌یافته و این را اولین قدم در ایجاد کنش‌های کوچک ایستادگی قلمداد می‌کنند.		
تا حدود قرن دوازدهم قمری در بین فقها، میان «سترالرأس» و «سترالشعر» تفاوت قائل شده و همگی اتفاق نظر داشتند آنچه که پوشاندنش واجب است «رأس: سر» می‌باشد و حتی تصریح کرده‌اند که موی زن جزء جسد نیست و به این دلیل پوشاندنش واجب نیست.		
ظلم به زنان، در اسلام و قرآن ریشه دارد.		
مسئله، چادر نیست. حالا این‌که روسری سر کنند یا نکنند. باز هم هیچ‌کس اجباری در این کار نکرده است. وقتی نسبت به مسلمانان این‌طور نیست برای اقلیت‌های مذهبی مسیحی، زرتشتی و یهودی هم اجباری نیست.		
در مقابل فرمان آتش به اختیار رهبری، مسیح علی‌نژاد، فعال ضد حجاب ساکن غرب، عبارت «حجاب به اختیار» را مطرح و ترویج می‌کند.		

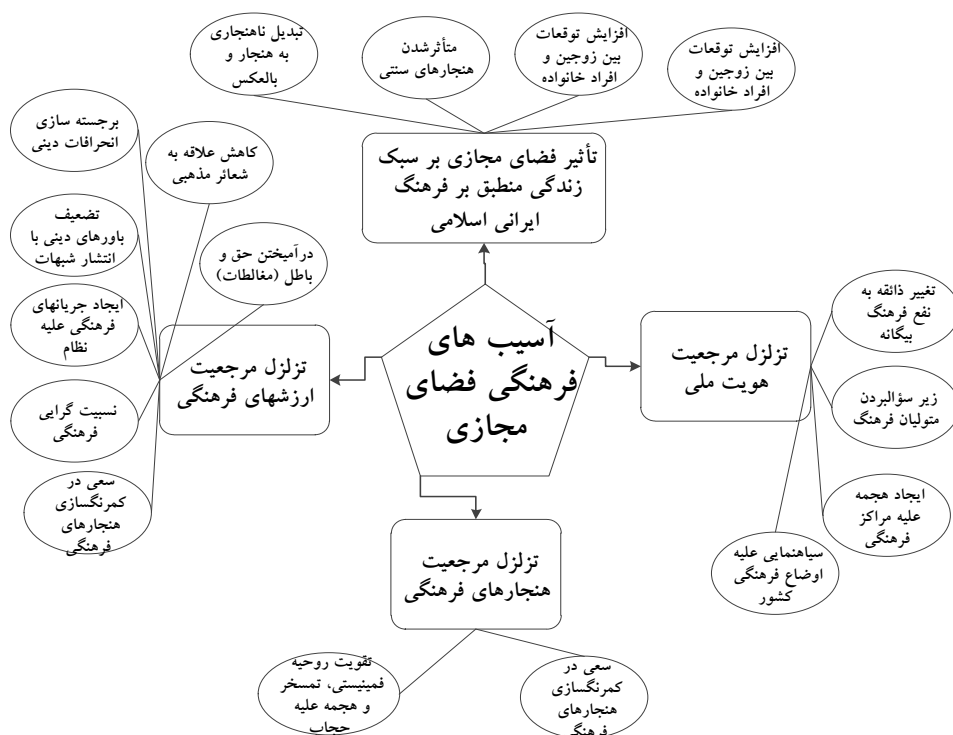
موضوع اصلی	موضوع فرعی	محتوای موجود در فضای مجازی
تغییر ذائقه به نفع فرهنگ بیگانه		نباید هیچ فرقی بین کتاب‌ها، اسباب بازی، مدرسه و... دختران و پسران مشاهده و ترویج شود.
		مخالفتان سند ۲۰۳۰، واپس‌گرا و عقب‌مانده و مخالف عدالت اجتماعی هستند.
		در سرزمینی که در آن تفکیک جنسیتی از کودکی صورت گیرد، دخترانش، پسرانش را گرگ تصور می‌کنند.
		اولین‌بار که اعلام کردند مردم برای گرفتن شناسنامه باید به شهربانی مراجعه کنند، علمای عظام فتوا دادند که این دسیسه انگلیس است تا نام دختران و همسران شما را بدانند! و اینک سند ۲۰۳۰ نیز همان مراحل خزینه، دوچرخه و شناسنامه را طی می‌کند!
		سند ۲۰۳۰ محصول کار عالمان و پروسه پژوهشی طولانی است که در نهایت، دولت‌ها آن را امضاء یا رد می‌کنند.
زیر سؤال بردن متولیان فرهنگ		اگر آسیب‌های اجتماعی، دردش از غرب است و درمانش نزد آیت‌الله‌ها، چرا وضع فرهنگی قم این‌گونه است.
		طلاق، تجاوز، رابطه زنان متأهل، سقط‌جنین، ایدز، دختران معتاد در شهر مذهبی قم
		آیا می‌دانید: آخوندها خودشان را از خدمت مقدس سربازی به مملکتشان معاف کرده‌اند!
		قبل از وقوع رنسانس، شرایطی مشابه شرایط اسفبار کنونی ایران در اروپا حاکم بود.
ایجاد هجمه علیه مراکز فرهنگی		از دید آخوندها مثلاً اگر یکی آمد خانه شما و دزدی کرد مشکل، فرد دزد نیست. مشکل شما هستید که خانه دارید و آن را گذاشتید گوشه خیابان.
		امامزاده‌ها، نوادگان ائمه نیستند، بلکه ساخته و پرداخته سازمان اوقاف هستند.
		بودجه عمرانی کردستان (به‌عنوان نماد کول‌برها) از بودجه نهادهای حوزوی کمتر است.

محتوای موجود در فضای مجازی	موضوع فرعی	موضوع اصلی
مسئله فقر و بی‌عدالتی برای روحانیت، موضوعیت ندارد. آنچه آن را برای روحانیت تبدیل به مسئله می‌کند، تأثیر آن بر تنازعات کلامی و نبرد ایده‌هاست.		
کلیپ‌ها و عکس‌های مختلفی از روحانیت که مشغول گناه و فحشاء هستند منتشر شد؛ مانند پخش کلیپی که یک فرد منتسب و شبیه به روحانیت، مشغول عمل خلاف شرع است.		
خروجی هیچ‌کدام از مؤسسات قم متناسب با بودجه‌های حمایتی مصوب و سالانه که از دولت می‌گیرند، نیست.		
روحانیون، حضور گسترده‌ای در مدارس یافته‌اند و در قالب طرح امین و... در کار تبلیغ دین (حلال و حرام‌های فقهی و گناه و ثواب مرتبط با آن) هستند، اما این کار با آسیب‌های جدی روبه‌روست.		
تفسیر گزینشی و دلخواه از سخنان مقام معظم رهبری مثل ابداع و جانداختن واژه‌هایی همچون «شادی به اختیار»، «حجاب به اختیار» و... .		
گفت سیگار می‌کشی؟ گفتم نه. گفت پس فندک توی جیبت چکار می‌کند؟ گفتم آتش به اختیارم.		
دو ملت شیعه ایران و عراق، عصبانی‌ترین ملت‌های دنیا.	سیاه‌نمایی علیه اوضاع فرهنگی کشور	
رئیس قوه قضاییه، رئیس مجلس و رئیس مجمع تشخیص مصلحت نظام و... متولد ایران نیستند.		
حذف زنان از سمت‌های مهم به بهانه آماده‌نبودن آنان برای قبول مسئولیت، عین تعلیق دموکراسی است.		
هرگونه جداسازی دختر از پسر، سبب برجسته‌سازی و تشدید توجه جنسی آن‌ها به یکدیگر خواهد بود.		
مهدکودک و دبستان و مدرسه، پادگان نظامی نیست که فرزندانمان با فرهنگ جهاد و شهادت آشنا شوند که هنوز شخصیتشان به‌طور کامل شکل نگرفته است. شخصیت آنها باید طوری شکل بگیرد که با آسودگی با محیط اطراف و مردم اجتماع در دنیای خویش سازگاری یابند.		

یافته‌های پژوهش

آنچه در این مجال مختصر به‌عنوان آسیب‌های فرهنگی فضای مجازی مطرح می‌شود، انتزاعی نبوده، بلکه هر یک از آنها با نگاه به دسته‌ای از شبهات است که قصد دارد ساحتی از حیطه‌های فرهنگی را به خود مشغول نموده و متأثر سازد. بنابراین، عناوین به‌دست‌آمده در این پژوهش، همچون روش پژوهشی «تحلیل مضمون» و یا به‌طور تسامح، همچون روش «تحلیل گفتمان» از پایین به بالا بوده و ابتدا انبوهی از داده‌ها جمع‌آوری شده و با دسته‌بندی آن داده‌ها، به عناوینی دست یافته شد که تحت عنوان آسیب‌های فرهنگی فضای مجازی مطرح شده است.

بنابراین، آسیب‌های فرهنگی فضای مجازی در این مقاله، ذیل چهار عنوان کلی مورد بررسی قرار می‌گیرد که چنان‌که گفته شد، هر یک از این عناوین، دارای زیرمجموعه‌هایی هستند که خود، ناظر به شبهه یا جریان خاصی، آن آسیب خاص را تبیین می‌کند؛ شبکه مضامین آسیب‌های فرهنگی فضای مجازی در زیر ترسیم شده است:

شکل (۱): شبکه مضامین آسیب‌های فرهنگی فضای مجازی

حال به معرفی و تبیین هر آسیب پرداخته می‌شود:

۱. تأثیر بر سبک زندگی منطبق بر فرهنگ ایرانی اسلامی

شاید بتوان سبک زندگی را ساحتی دانست که بیشترین آسیب از فضای مجازی را متحمل شده است؛ زیرا با وجود رواج استفاده از محیط‌های جدیدی، همچون اینستاگرام که به طور اختصاصی بر روی سبک زندگی متمرکز شده است، سایر محیط‌ها در فضای مجازی نیز به نوعی این ساحت مهم از فرهنگ ایرانی اسلامی را متأثر ساخته است. هنجارهای سنتی به شدت متأثر شده و بسیاری از ناهنجاری‌ها، در این محیط‌ها ماهیتی متفاوت به خود گرفته است. در ابعاد دیگر زندگی نیز پیام‌های موجود در این فضا که بسیاری از آنها نیز به جهت زدن هدف خاصی طراحی و تنظیم شده‌اند، موجب آسیب‌هایی همچون افزایش توقعات بین زوجین، ناسازگاری‌ها و یا افزایش بی‌اعتمادی و... شده است که شامل موارد زیر است:

الف) تبدیل ناهنجاری‌ها به هنجار و بعکس

هنجارهای اجتماعی، مقیاس‌ها و قواعدی هستند برای رفتار و تنظیم روابط که اکثریت از آن پیروی می‌کنند و عدم پیروی از آن، مجازات یا قضاوت دیگران را به دنبال خواهد داشت. این هنجارها در قالب قواعد، قوانین و آداب و رسوم، برای ایجاد ارتباط با دیگران، خود را نشان می‌دهد و حتی گاهی با زندگی انسان به نحوی عجیب می‌شود که هنگامی هم که فردی تنها بوده و تحت کنترل و مجازات نیست، باز هم خود را ملزم به رعایت آن می‌داند.

قطعاً هنجارهای اخلاقی در فضای مجازی، متأثر از هنجارهای اخلاقی فضای حقیقی است. اما گاهی در اثر کثرت تکرار و یا مسائل دیگر، جوامع مجازی نسبت به یک امر که در جوامع حقیقی ممکن است ناهنجاری باشد، واکنش نشان نمی‌دهند و در نتیجه، به مرور این امر به یک هنجار در جوامع مجازی تبدیل می‌شود؛ به عبارت دیگر، در جوامع مجازی، کثرت اطلاعات دریافتی هر فرد از جامعه و عدم امکان ارزیابی همه رفتارها و محتواها، موجب سطحی‌نگری و تسامح در برخورد با ناهنجاری‌ها شده و افراد ناهنجار، با برخوردها و مجازات کمتری نسبت به فضای حقیقی روبرو می‌شوند؛ لذا با تکرار رفتارهای ناهنجار، به نوعی قبح‌شکنی کرده و به مرور، هنجار جدیدی تولید می‌کنند که پیروی از آن، آنها را در معرض قضاوت و مجازات دیگران قرار نمی‌دهد. یک مثال ساده آن، انتشار عکس‌های نیمه‌عریان یا به اصطلاح سرلخت است که در ابتدای فراگیری فضای مجازی و جوامع مجازی، با تأسی از فضای حقیقی و هنجارهای آن، امری ناهنجار و بسیار زشت بود، اما به

مرور که عده‌ای هنجارشکن این امر را ترویج داده و با واکنش تقابلی از اجتماع مجازی روبرو نشدند، شاهد تنزل بسیار زیاد درصد آن ناهنجاری هستیم و حتی در حال حرکت به سمتی است که این مسئله تبدیل به یک هنجار در شبکه‌های اجتماعی مجازی شود. در این بین، تفاوت اساسی، جهانی بودن ارتباطات مجازی است که تفاوت هنجارها در سطح جوامع مختلف را در پی دارد و به مرور هنجارها و یا ناهنجاری‌های فضای مجازی ممکن است با آنچه در فضای حقیقی با این دو عنوان شناخته می‌شود، متفاوت باشد و این موضوع با ایجاد و بازنشر پیام‌هایی انجام می‌شود.

ب) متأثر شدن هنجارهای سنتی

موضوعاتی همچون حُجب و حیا، ازدواج موقا و یا چندهمسری که در شمار هنجارهای سنتی محسوب شده و شرع آن را مجاز می‌داند، در اثر فشارهای حاصل از جریانات معاند رایج در جامعه که با ظهور و بروز فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی نیز تقویت شده، ناهنجاری شناخته می‌شود. تا جایی که حتی افرادی حاضر به ارتکاب گناه می‌شوند، اما تن به این امور نمی‌دهند.

ج) افزایش توقعات بین زوجین و افراد خانواده

فضای مجازی بسان یک فروشگاه بزرگ است که فرد با ورود به آن، افزون بر نیازهای از قبل تعیین شده خود، با نیازهای جدیدی مواجه می‌شود. به عبارت دیگر، این فروشگاه بزرگ، نیازهای کاذبی برای مشتریان خود ایجاد می‌کند که نیاز حقیقی زندگی او محسوب نمی‌شوند. توقعاتی که در نتیجه استفاده از فضای مجازی بین زوجین ایجاد می‌شود، گاهی از همین دست است؛ مرد با مرور برخی عکس‌ها و مطالب، خود را در موقعیتی می‌بیند که دیگر از شریک جنسی خود راضی نیست و زن نیز به‌عنوان مثال، با مرور صفحات شخصی دیگران، توقعات نامتعارف از همسر خود دارد که مرد در برآورده کردن این توقعات ناتوان است.

۲. تزلزل مرجعیت ارزش‌های فرهنگی

الف) ایجاد جریان‌های فرهنگی علیه نظام

شبکه‌های اجتماعی مجازی نوظهور بستری برای هماهنگی‌های گسترده، جهت ایجاد جنبش‌های مردمی در موضوعات مختلف شده‌اند. با این حال، به نظر می‌رسد در حال حاضر، بیشترین استفاده از این رسانه را گروه‌های معاند نظام انجام می‌دهند که با ایجاد گروه‌ها و کانال‌ها و سایر پیام‌رسان‌ها، پیام خود را به سمع مخاطبان رسانده و احیاناً تشکیلاتی را شکل می‌دهند.

تاکنون جنبش‌ها و جریان‌های متنوعی با موضوع نافرمانی مدنی علیه فرهنگ حاکم، در سطح کشور امتحان شده است که به گفته خود معاندین، موفق‌ترین آن، تجمع روز هفتم آبان سال ۱۳۹۵ است که چنان ضدانقلاب را به وجد آورده بود که گویی به یک پیروزی بزرگ نائل آمده است. در برخی پیام‌ها که بازنشر نسبتاً گسترده‌ای داشت، این واقعه را بزرگ‌ترین مراسم ملی میهنی در ۳۷ سال گذشته معرفی کردند. در پیام‌های دیگری سعی شد ضمن قدردانی و تقویت احساس غرور در شرکت‌کنندگان، از آنها که نسبت به این روز بی‌توجه بودند، به‌عنوان روسپاهان یاد شود. رضا پهلوی نیز ضمن پیامی ماهواره‌ای از شرکت‌کنندگان تشکر کرد که افزون بر اطلاع‌رسانی وسیع در گروه‌ها و کانال‌ها در خصوص زمان برنامه و نام شبکه ماهواره‌ای، سعی شد پیام او به‌صورت متنی و تصویری، در شبکه‌های مجازی نیز بازنشر وسیع داده شود.

ب) نسبی‌گرایی فرهنگی

تعصبات فرهنگی و مذهبی همواره یک مانع قوی و محکم در مقابل گروه‌ها و افرادی هستند که درصد ایجاد ضایعه‌ای در یک فرهنگ غنی بوده و قصد تخریب آن را دارند. بنابراین، ابتدایی‌ترین راه برای نیل معاندین به اهداف خود، از بین بردن این تعصبات است. گفته می‌شود تو راه خود را برو و من نیز راه خود را.

ج) برجسته‌سازی انحرافات فرهنگ دینی

گاهی بر اثر دور بودن از منابع اصیل اسلامی و امثال آن، انحرافات در دین و مذهب ایجاد می‌شود که دست‌مایه خوبی برای معاندین است تا با اختصاص تیترو یا ترکیب چند مورد از این دست مطالب، عقلانیت پیروان آن دین و مذهب، زیر سؤال برود؛ برای مثال، در فضای مجازی وقتی واژه سنی مورد جست‌وجو قرار می‌گیرد، لباس‌های سفید، صفوف نماز جماعت و مرتب و منظم را نشان می‌دهد، وقتی وهابی جست‌وجو می‌شود، تمسخر علمای وهابی را نشان می‌دهد، و هنگامی که واژه شیعه جست‌وجو می‌شود، خشونت، لباس‌های سیاه، بی‌نظمی، قمه‌زنی، خون، درگیری و... نشان داده می‌شود، و یا در جست‌وجوی فارسی برای واژه عاشورا پوستر نشان داده می‌شود و به زبان انگلیسی فقط قمه‌زنی نمایش داده می‌شود. این انحرافات، بخصوص در موضوع محرم و عزاداری بیشتر دیده می‌شود.

د) تضعیف باورهای دینی با انتشار شبهات

فضای مجازی این قابلیت را دارد که ابزار دست شیطان شده و محدودیت‌های نسل‌های گذشته در

ترویج سریع شبهات و شایعات را برطرف کند. با درآمیختن حق و باطل، شبهاتی تولید می‌شود و با سرعت بالا در اختیار مخاطبان قرار می‌گیرد که قطعاً تأثیرگذاری بالایی در ایجاد بی‌اعتنایی نسبت به مقدسات و مضامین دینی دارد. در خصوص امور فرهنگی نیز شبهات و شایعات، موجب تزلزل در هنجارها و یا ایجاد ناهنجاری‌ها می‌شود. این شبهات بدان علت که گاهی توسط افراد متخصص تولید می‌شوند و از سویی مخاطب آن، عوام جامعه هستند که احیاناً دچار ضعف و فقر فرهنگی و یا سطح سواد و مطالعه پایین هستند، اثر تخریبی بالایی دارد.

ه) کاهش علاقه به شعائر مذهبی

برای نمونه، یکی از شعائری که هر ساله مورد تهاجم قرار می‌گیرد، موضوع عزاداری و بزرگداشت دهه محرم است. با فرارسیدن ایام عزاداری امام حسین (ع)، شبهات مناسبی را ذیل موضوعات کلی محرم، عزاداری، نوحه‌سرایی، قیام سیدالشهدا (ع)، اصحاب و یاران آن حضرت و... بازنشر داده و یا با ایجاد جوک و لطیفه، سعی در وهن این آموزه شیعی داشت. شبهات تکراری با تغییر قالب و مناسب‌سازی جهت انتشار در شبکه‌های اجتماعی، منتشر می‌شود که برخی با استناد به روایاتی کلی، این‌گونه وانمود می‌کنند که امام حسین امامت و خلافت یزید را ابتدا پذیرفته بود و در ادامه علیه او خروج کرد و همین امر موجب شد تا مسلمانان در مقابل او ایستادگی کنند. برخی هم قیام آن حضرت را منحصر در امور دنیوی ترسیم می‌کنند و برخی دیگر از شبهات نیز اصلاً قائل به قیام نبوده و درصدد نفی آن برمی‌آیند و... با توجه به جریان‌شناسی که شد، آنچه در ایام محرم گذشته بیش از قبل به آن پرداخته شده بود و به نظر می‌رسید جریان مذکور، بر آن تمرکز کرده و از قبل، برنامه‌ریزی کرده است. جوک‌ها و لطیفه‌هایی بود که عمدتاً به نذری دادن‌ها در ایام عزا اشاره داشت؛ به این نحو که تصویرهایی از صف‌های طولانی دریافت نذری و یا اختلافات و دعوایی که در ضمن آن پیش می‌آمده است و یا یخچال‌هایی که از ظرف‌های یک‌بار مصرف نذری پر شده است و... با تیتراهای جذاب و منفی زیاد، بازنشر داده شد و این‌گونه القا می‌نمود که هدف از مراسم عزا، فقط دریافت یک ظرف غذای نذری است و یا اینکه مردم ایران این قدر ضعیف و فقیر شده‌اند که برای دریافت یک غذای نذری، جان خود را به خطر می‌اندازند.

و) درآمیختن حق و باطل (مغالطات)

همچون سایر رسانه‌ها، فضای مجازی نیز محیطی است که افکار شیطانی می‌توانند در آن تأثیرگذار بوده و حق و باطل را با هم ممزوج نموده و در اختیار مخاطبان خود قرار دهند. مخاطبانی که به جهت

فقر فرهنگی و یا عدم دسترسی به منابع و یا تنبلی، قادر به تشخیص حق از باطل نبوده و یا اصلاً انگیزه این کار را ندارند. بنابراین، تأثیر می‌پذیرند و تهییج شده و یا حداقل، هم‌فکر تولیدکننده پیام می‌شوند. این امر درباره فضای مجازی شاید بیشتر از رسانه‌های دیگر انجام می‌شود، به این دلیل که رسانه‌های رسمی به جهت قابل پیگیری بودن فعالیت‌هایشان، اغلب تمایلی به انجام چنین کاری از خود نشان نمی‌دهند، اما فضای مجازی محیطی باز است و هم‌اکنون نظارت چندانی بر محتوای تولید و انتشار یافته در آن، وجود ندارد؛ لذا با شناخت اجمالی از ظرفیت این محیط و شگردهای ایجاد عملیات روانی، می‌توان پیام‌هایی همسو ایجاد کرد و با درآمیختن حق و باطل، افکار عمومی را جهت داد. این‌گونه مغالطات، بیشتر در محصولات چندرسانه‌ای منتشر شده در فضای مجازی اتفاق می‌افتد. به این معنا که در عکس‌نوشته‌ها و یا نماهنگ‌ها با کنار هم قرار دادن تصاویری که اغلب به مقایسه مطلوب‌ترین وضعیت فرهنگی ایدئال با بدترین وضعیت موجود در بین فقرا فرهنگی، حس ناامیدی و یا هر فکر دیگری به مخاطبان القا می‌شود.

ز) تلاش بر کم‌رنگ‌سازی هنجارهای فرهنگی

هنجارهای فرهنگی حاکم در نظام جمهوری اسلامی، از جمله اهداف مهم در جنگ نرم و تهاجم فرهنگی است که با توجه به قابلیت و ظرفیت فضای مجازی، به نحو گسترده از آن استفاده می‌شود. موضوعات عفاف، حجاب، حریم خصوصی و برگزاری کنسرت و... جزو این دست مسائل است. از لحاظ آماری، در دومین سایت جهان از لحاظ محتوای غیراخلاقی، در هر ثانیه ۱۱۸ گیگ فیلم دانلود شده و تعداد ۲۸/۵ میلیارد بار بازدید در طول یک سال بازدید داشته و ۹۱ میلیارد ویدئو در طول این یک سال، بازدید شده است. از نخستین کشورها در میزان بازدید و استفاده از این سایت‌ها کشورهای آمریکا، انگلیس، کانادا، هند، ژاپن، فرانسه و آلمان هستند (آمار منتشره از سوی دفتر مطالعات فضای مجازی انقلاب اسلامی). در این بین، ایران ششمین کشور جهان در سرعت رشد مراجعه به این شبکه‌ها و سایت‌ها است، یعنی اگر همین بی‌ضابطه بودن ادامه پیدا کند، ایران در جمع چند کشور اول استفاده‌کننده از سایت‌ها و تارنماهای مستهجن قرار خواهد گرفت.

شاید گفته شود سواد رسانه‌ای و یا آزاد نمودن فضای جامعه اعم از حقیقی و مجازی، یک راهکار مناسب جهت جلوگیری از این آسیب باشد، اما در پاسخ باید گفت: این امر مورد تردید است؛ زیرا پیش‌تازان سواد رسانه‌ای، کشورهای ژاپن، کانادا، انگلیس و آمریکا هستند. سواد رسانه‌ای به چه اندازه‌ای به درد آنها خورده است؟ آزادی جنسی موجود در آن کشورها اگر موجب می‌شد که مراجعه به محتوای غیراخلاقی

عادی شود پس چرا تاکنون اتفاق نیافتاده است؟ طبق آمار و بر اساس منبع موثق، بازترین فضای اینترنت در جهان متعلق به کانادا و هلند است. این دو کشور در شمار کشورهای پر مراجعه در این زمینه هستند و از همین جاست که موضوع فیلترینگ، به‌عنوان یک راهکار و درمان، مطرح می‌شود.

نوع فیلتر و پلایه کردن در کشور ایران به شدت تحریک‌کننده است. اگر شخصی در ایران به سایت‌های غیراخلاقی مراجعه کند، با پیام «دسترسی شما به این سایت امکان‌پذیر نمی‌باشد» روبرو می‌شود و تمام تلاش خود را می‌کند تا برای ورود به آن سایت از فیلترشکن استفاده کند و این درحالی است که در کشورهایی همانند ترکیه، سه سبک ارائه اینترنت وجود دارد:

۱. فعال سازی اینترنت کودک

در این صورت کل محتوای غیراخلاقی از قابلیت دسترسی خارج می‌شود و شبکه‌های اجتماعی هم از کار می‌افتند.

۲. فعال‌سازی اینترنت‌های خانوادگی:

در این نوع از فعال سازی، شبکه‌های اجتماعی در دسترس قرار می‌گیرند، اما محتوای غیراخلاقی در دسترس کاربران قرار نمی‌گیرد.

۳. اینترنت آزاد

در اینترنت آزاد، محدودیتی برای دسترسی به هر نوع محتوایی وجود ندارد.

همچنین کشور کانادا جهت فیلتر کردن فضای مجازی خود، با مایکروسافت قرارداد بسته و اینترنت سالم ارائه می‌دهد. حتی در آمریکا هم که عده‌ای آن را مهد آزادی می‌دانند، اینترنت کودک وجود دارد و چنانچه خانواده‌ها درخواست کنند، اینترنتی مناسب سن کودکان، به آنها عرضه خواهد شد و محتوایی غیر از آن را اصلاً نمی‌بینند.

ح) تقویت روحیه فمینیستی و هجمه علیه حجاب

ظلم به زنان از جمله موضوعاتی است که جریان‌های مخالف نظام و مذهب، همواره به دنبال اثبات آن بوده‌اند. موضوع حجاب نیز ذیل همین مسئله، مورد تهاجم قرار می‌گیرد با این عنوان که زن، در جامعه ایران شیعی، حق انتخاب لباس که از جمله حقوق بدیهی افراد است را ندارد و یا اینکه از آزادی زنان در فرهنگ‌های دیگر، مطالب، عکس و فیلم‌هایی تهیه و بازنشر داده می‌شود.

۳. تزلزل مرجعیت هویت ملی

باز شدن مرزها در فضای مجازی، با وجود فرصت‌هایی که در اختیار فعالین اقتصادی و دانشجویان و دیگر مشاغل و صنوف قرار داده، اما یکی از آسیب‌های جدی آن، تحت‌الشعاع قرار گرفتن هویت‌های ملی کشورها است. کشور ما نیز به جهت تهاجم بی‌سابقه فرهنگی که علیه آن در حال انجام است، سهم بالایی در آسیب‌پذیری از این ناحیه دارد. فرهنگ بیگانگان به شکل کاریکاتوری در فضای مجازی ترویج می‌شود و از سوی دیگر، متولیان و مراکز فرهنگی داخلی تضعیف شده و علیه اوضاع فرهنگی کشور که نسبت به آنچه گفته می‌شود، جایگاه خوبی دارد نیز سیاه‌نمایی می‌شود.

الف) تغییر ذائقه به نفع فرهنگ بیگانه

آن‌گونه که در موضوع تغییر هنجار به ناهنجاری و بعکس اشاره شد، فضای مجازی محیطی است که گاهی انسان برخلاف فضای حقیقی زندگی خود که با افراد مشخص، هم‌سطح و مشترک در فرهنگ، زبان، پوشش و... ارتباط دارد، در محیطی زندگی می‌کند که فرهنگ‌های مختلف و حتی بیگانه حضور دارند که از لحاظ مواردی که برشمرده شد، هیچ تناسبی با یکدیگر ندارند. در اینجا فرهنگ غالب، معمولاً فرهنگ غرب است که به لحاظ آزادی‌های موجود و یا زرق و برق دنیایی، جلوه بیشتری دارد و لذا مشتری آن نیز بیشتر است. بنابراین، جدا از بحث تهاجم فرهنگی که یک مسئله سازمان‌یافته جهت تغییر ذائقه فرهنگی کشور است، نفس حضور در فضای مجازی، گاهی ذائقه‌ها را به نفع فرهنگ بیگانه تغییر می‌دهد.

ب) زیر سؤال بردن متولیان فرهنگ

در فضای مجازی همواره سعی بر این است که جو فرهنگی شهرهای مذهبی کشور از جمله مشهد و قم، بحرانی گزارش داده شود. این امر که به نیت ناکارآمد نشان دادن فرهنگ دینی پیگیری می‌شود، به موضوعات مختلفی از جمله آمار بالای فساد اخلاقی و مواردی از این قبیل استناد داده می‌شود. در مرحله بعد، افرادی که در زمینه مسائل فرهنگی یا به جهت مسئولیتی که داشته‌اند و یا به جهت مطالعات و سخنرانی‌ها، مطرح هستند، به شدت مورد تهاجم قرار گرفته و انواع شبهات و شایعات در خصوص زندگی شخصی و کاری آنها ترویج می‌شود.

ج) ایجاد هجمه علیه مراکز فرهنگی

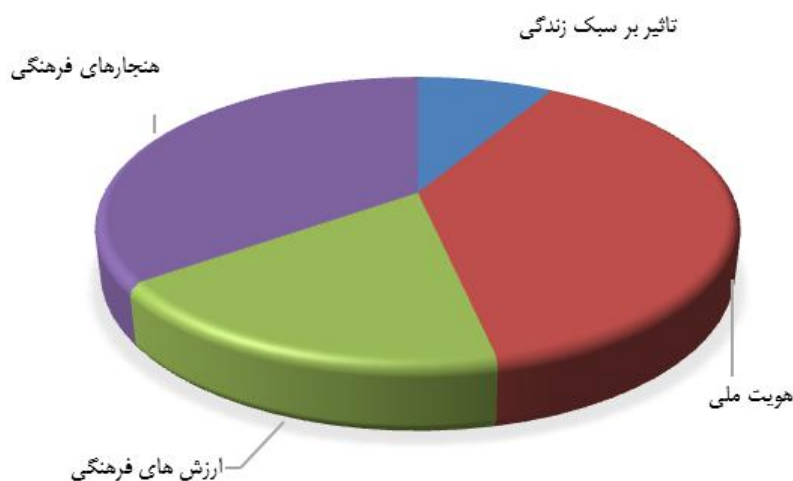
نهادهای و مراکز فرهنگی مانند حوزه‌های علمیه، مراکز تخصصی فعال فرهنگی، نهادهای

زیرمجموعه بیت رهبری و... در فضای مجازی به شدت مورد تهاجم قرار می‌گیرند. عمده شبهات و جریانات حول این محور، با نگاه اقتصادی و مقایسه وضع معیشتی فقرای جامعه با بودجه‌های آن مراکز و یا ممزوج کردن عکس‌هایی از ساختمان‌های مجلل منتسب به این نهادها با وضعیت اسفبار سطوح پایین جامعه انجام می‌شود.

د) سیاه‌نمایی علیه اوضاع فرهنگی کشور

ایجاد حس ناامیدی و سیاه‌نمایی علیه اوضاع فرهنگی کشور، در دستور کار فعالین فرهنگی معاند نظام و مذهب در فضای مجازی است. از آنجاکه به‌خوبی آثار و فواید ایجاد این حس و نهادینه کردن آن در بین افراد را می‌شناسند؛ لذا به جد پیگیر آن هستند. آمارهایی از میزان بالای جرائم فرهنگی منتشر می‌شود، بدون اینکه منبعی برای آن ذکر شود و به‌طور کلی اوضاع فرهنگی کشور در برخی سایت‌ها و پیج‌های شبکه‌های اجتماعی به‌گونه‌ای بازنمایی می‌شود که موجب حس ناامیدی در افراد شده و خود این امر، به نوعی موجب تشدید آسیب‌های فرهنگی می‌شود.

آنچه در این تگ‌نگاشت به‌عنوان آسیب‌های فرهنگی فضای مجازی ارائه شده است، در بخش آسیب‌های فرهنگی مبتنی بر چهار محور اصلی سبک زندگی، هویت ملی، ارزش‌های فرهنگی و هنجارهای فرهنگی است که در دو نمودار ذیل، میزان فراوانی این موضوعات اصلی و همچنین زیرمجموعه آنها ارائه شده است:

نمودار (۱): موضوعات اصلی آسیب‌های فرهنگی فضای مجازی

نمودار (۲): موضوعات فرعی آسیب‌های فرهنگی فضای مجازی

نتیجه‌گیری

فضای مجازی به دلیل برخورداری از ویژگی‌های گوناگون می‌تواند زمینه‌ساز آفت‌ها و آسیب‌های فراوانی برای فرهنگ حاکم بر هر کشوری باشد؛ زیرا مهم‌ترین چالش استفاده از فضای مجازی، از لحاظ فرهنگی، عدم مطابقت محتوای ارائه شده با الگوهای فرهنگی، ارزشی و هنجاری جوامع است. در تمام جوامع، افرادی وجود دارند که با تمام وجود، دل در گرو فرهنگ خود دارند و برای حفظ آن از آسیب‌ها تلاش می‌کنند. بدیهی است که این افراد تنها در شرایطی می‌توانند به اهداف خود نائل شوند که شناخت دقیقی از فضای مجازی و همچنین آسیب‌هایی که متوجه فرهنگشان می‌شود داشته باشند.

این مقاله، در قالب شبکه‌ای از مضامین، آسیب‌های موجود را به چهار گروه اصلی تقسیم کرده و سپس تمام شبهات و جریانات فرهنگی را در قالب این گروه‌ها ارزیابی می‌کند:

الف. تأثیر بر سبک زندگی منطبق بر فرهنگ ایرانی اسلامی: سبک زندگی ایرانی اسلامی پذیرای بیشترین آسیب از فضای مجازی است. محیط‌هایی مانند اینستاگرام که اختصاصاً به سبک زندگی می‌پردازد، به همراه سایر محیط‌ها در فضای مجازی، فرهنگ ایرانی اسلامی را متأثر ساخته است. در این فضا هنجارهای سنتی به شدت متأثر شده و بسیاری از ناهنجاری‌ها، در این محیط‌ها ماهیتی متفاوت به خود گرفته و حتی توسط افراد زیادی پذیرفته شده است. در این فضا پیام‌هایی برای نیل به اهداف مشخص به صورت دائم یا در ایام و مناسبت‌های خاص، طراحی و به صورت گسترده منتشر می‌شود. انتشار این پیام‌ها باعث ایجاد آسیب‌هایی چون افزایش توقعات بین اعضای خانواده، ناسازگاری، افزایش بی‌اعتمادی و گلايه همسران از یکدیگر و... شده است.

ب. تزلزل مرجعیت ارزش‌های فرهنگی: فضای مجازی نوظهور به بستری برای هماهنگی گسترده جهت ایجاد جنبش‌های مردمی در موضوعات مختلف تبدیل شده است. در حال حاضر، گروه‌های معاند و مخالف نظام و اقلیت‌های سیاسی بیشترین بهره را از این رسانه ارزان‌قیمت می‌برند و با ایجاد گروه‌ها و کانال‌ها و... پیام خود را به مخاطبان رسانده و با ایجاد کمپین‌ها و تجمعات مختلف، اهدافی مانند تشویق معاندین و معترضین به نافرمانی مدنی، نسبی‌گرایی فرهنگی، برجسته‌سازی انحرافات فرهنگ دینی، تضعیف باورهای دینی با انتشار شبهات، درآمیختن حق و باطل (مغالطات)، کاهش علاقه به شعائر مذهبی را دنبال می‌کنند.

ج. تزلزل مرجعیت هنجارهای فرهنگی: آزادی مطلق فضای مجازی جهت درج هرگونه محتوا و ثبت برخی وقایع ناهنجار و سرعت بالای انتشار این پیام‌ها در کنار جبران‌ناپذیر بودن خطاهای انسانی، آسیب‌های قابل‌توجهی به هنجارهای اجتماعی وارد می‌سازد و باعث تزلزل مرجعیت هنجارهای فرهنگی می‌شود.

سئله زنان و حقوق آنان یکی از مسائلی است در جریان‌های معاند، مخالف و... همواره آن را دست‌مایه تبلیغاتی خود قرار می‌دهند و تحت عناوینی مانند حقوق زنان و حمایت از زنان به آن می‌پردازند و در این مسیر، گاهی قوانین اسلام و گاهی جامعه سنتی ایران را مورد هجمه قرار می‌دهند و به این ترتیب به سعی در تزلزل مرجعیت هنجارهای فرهنگی دارند.

د. تزلزل مرجعیت هویت ملی: یکی از مهم‌ترین اهدافی که در فضای مجازی پیگیری می‌شود و شبهات به سمت آن روانه می‌شوند؛ تزلزل مرجعیت هویت ملی است و برای رسیدن به این هدف، تلاش می‌شود تا ذائقه کاربران شبکه‌های مجازی که اغلب از جوانان و نوجوانان هستند به نفع فرهنگ بیگانه تغییر کند. این سیاست با سیاه‌نمایی علیه اوضاع فرهنگی کشور و ایجاد هجمه علیه مراکز فرهنگی و متولیان امور فرهنگی دنبال می‌شود و پیام‌ها و شبهات مکرر برای ایجاد حس ناامیدی و سیاه‌نمایی و نشان دادن ناکارآمدی مسئولان فرهنگی رد و بدل می‌شوند.

راهکارهای رسانه‌ای مواجهه با آسیب‌های فرهنگی فضای مجازی

عرصه فرهنگ، پس از دوران جنگ تحمیلی، به یک عرصه بسیار مهم تبدیل شد. به گونه‌ای که دشمنان نظام، با یک تغییر موضع استراتژیک، بخش عظیمی از توان تهاجمی خود را معطوف به ایجاد جریان‌ها و هجمه‌هایی علیه نظام با کمک رسانه‌ها، بخصوص فضای مجازی نموده‌اند. رهبر معظم انقلاب در دیدار معلمان و کارگران، در تاریخ ۱۳۹۶/۰۲/۱۲ مجدداً به این نکته تأکید نموده و فرمود: «الآن، کارزاری برپاست؛ شوخی نیست. جنگ نظامی، تمام شد... الآن، یک کارزار فکری و فرهنگی و سیاسی در جریان است. هر کس بتواند بر این صحنه کارزار و نبرد تسلط پیدا کند، خبرها را بفهمد، احاطه ذهنی داشته باشد و یک نگاه به صحنه بیندازد، برایش مسلم خواهد شد که الآن دشمن از طرق فرهنگی، بیشترین فشار خود را وارد می‌آورد». بنابراین، باید برای رویارویی با آسیب‌های مختلف فضای مجازی از جمله آسیب‌های فرهنگی، راهکارهای رسانه‌ای و یا قوانین خاص تدوین و با پیگیری مجدانه سعی در پیاده‌سازی آنها نمود.

با توجه به محدودیت حجم، به بخشی از این راهکارها در قالب راهکارهای گفتمانی و اجرایی به صورت اختصار اشاره می‌شود:

راهکارهای ناظر به مباحث گفتمانی

- مقدم داشتن نگاه فرهنگی بر دیدگاه‌های امنیتی، سیاسی و اقتصادی؛
- پرهیز از ایجاد دوقطبی گفتمانی در فضای عمومی کشور و رسانه‌ها؛
- پرهیز از سیاست‌زدگی.

راهکارهای اجرایی

۱. راهکارهای اجرایی کوتاه‌مدت

الف. راهکارهای ایجابی

- راه‌اندازی سریع شبکه ملی اطلاعات؛
- ارائه اینترنت به صورت «وایت لیست»؛
- زدودن کاپیتالیسم حاکم بین شبکه‌های اجتماعی ایرانی و خارجی؛
- اجرای قوانین موجود از جانب قوه قضائیه، شورای عالی فضای مجازی و کمیته تعیین مصادیق مجرمانه؛
- ارائه پیوست فرهنگی برای تمامی سرویس‌های جدید؛
- اولویت قرار دادن منافع ملی نسبت به اجرایی کردن فرمان‌ها سازمان‌های بین‌الملل فضای مجازی؛
- توجیه و آگاه‌سازی خانواده‌ها و عموم کاربران و معرفی جایگزین‌های سالم‌تر فعلی.

ب. راهکارهای سلبی

- مسدودسازی «وی.پی.ان»ها و برخورد جدی با تولید و توزیع‌کنندگان؛
- برخورد قاطع و سریع با فساد و فحشا و اشاعه دهندگان آن؛

- مسدودسازی سریع سرویس‌های متصل به صهیونیزم بین‌الملل و پرهیز از هرگونه گفت‌وگو و مذاکره با چنین شرکت‌هایی؛

- عدم ارائه تکالیف اینترنتی در مدارس.

۲. راهکارهای اجرایی میان‌مدت

- پاسخگویی منتفعان فضای مجازی نسبت به آسیب‌ها؛

- مطالبه‌گری فضای مجازی پاک و اسلامی از مسئولان توسط علما و نخبگان؛

- ضرورت رصد، برخورد حکیمانه و اطلاع‌رسانی قبل از درگیر شدن مردم با آسیب‌های جدید؛

- اصلاح برخی قوانین و وضع مقررات جدید؛

- تولید شبکه‌های اجتماعی و موتورهای جست‌وجوی گوناگون برای مخاطبین و نیازهای مختلف (عمومی و تخصصی)؛

- اعطای مزیت به سرویس‌های بومی؛

- ترویج و تقویت بصیرت رسانه‌ای بجای سواد رسانه‌ای ناکارآمد؛

- استفاده از تجربیات ارزشمند کشورهای پیشرو در فضای مجازی.

۳. راهکارهای بلندمدت

- جهاد علمی در تولید کالا و خدمات مرتبط با فناوری اطلاعات و ارتباطات؛

- ایجاد روحیه جهادی در مردم در جنگ نرم؛

- بومی‌سازی مبانی نظری ارتباطات با تکیه بر آیات و روایات؛

- توجه جدی به موضوع فقه فضای مجازی در حوزه‌های علمیه و تربیت طلاب در این زمینه؛

- تقویت ایمان، معنویت و تقوا؛

- تقویت غیرت و حیا؛

- تقویت یاد مرگ و هدف از خلقت و آفرینش.

منابع

- انصاری، ا.، و کیانپور، م.، و عطایی، پ. (۱۳۹۷)، «تحلیل جامعه‌شناختی تاثیر استفاده از فضای مجازی بر فرهنگ شفاهی (مورد مطالعه: شهر اصفهان)»، *جامعه‌شناسی کاربردی (مجله پژوهشی علوم انسانی دانشگاه اصفهان)*، ۲۹(۱)، (پیاپی ۶۹)، ص ۱۸-۴۰.
- پایا، علی، ۱۳۸۸، *فناوری‌های اطلاعات و فرهنگ*، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- پویا، علیرضا، (۱۳۹۷)، «نقش رسانه‌های جمعی در پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی با رویکرد قرآنی»، *فصل‌نامه مطالعات اسلامی آسیب‌های اجتماعی*، شماره ۱.
- تسلیمی، محمدسعید و همکاران، (۱۳۹۰)، «تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی»، *اندیشه مدیریت راهبردی*، ش ۱۰، ص ۱۵۱-۱۹۸.
- خانی جزئی، جمال، (۱۳۸۸)، *تأثیر متقابل فرهنگ فناوری*، تهران: پاژنگ خودرو.
- رحمت‌آبادی، اعظم، (۱۳۸۵)، *مطهری و آسیب‌شناسی فرهنگی*، بازیابی شده از سایت باشگاه اندیشه <http://www.bashgah.net>
- ساعی محمدحسین و سیدوحید عقیلی، (۱۳۹۳)، «نقش فرهنگ و هویت ملی در شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی از دیدگاه فعالان فضای سایبری ایران»، *مطالعات فرهنگ - ارتباطات سال پانزدهم*، زمستان، شماره ۲۸.
- عابدی جعفری، حسن؛ تسلیمی، محمدسعید؛ فقیهی، ابوالحسن و محمد شیخ‌زاده، (۱۳۹۰)، «تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی»، *اندیشه مدیریت راهبردی (اندیشه مدیریت)*، ۵(۲)، ص ۱۵۱-۱۹۸.
- عسکری، سید احمد و احسان شاه قاسمی، (۱۳۹۹)، «مطالعات فضای مجازی و فرهنگ؛ نقدی بر کتاب فضای مجازی، اجتماع و فرهنگ»، *پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی*، ۲۰(۱۲)، ص ۳۰۳-۳۲۰.
- کریمی‌زاده، محمدمهدی؛ رفیع‌زاده، احسان و داریوش خلیق‌نیک، (۱۳۹۳)، «بررسی ارتباط فرهنگ و فضای مجازی و ارائه راهکارهایی جهت ارتقای تعاملات بین آنها»، *اولین کنفرانس ملی فضای سایبری و تحولات فرهنگی*، تبریز.

- معمار، ثریا و فاطمه قربانی، (۱۳۹۲)، «تجارب زیسته والدین دانش‌آموزان دختر دوره متوسطه در خصوص آسیب‌های فرهنگی اینترنت (مورد مطالعه: شهر سمیرم)»، *پژوهش‌های ارتباطی*، شماره ۳، ص ۱۲۹-۱۵۴.
- وکیل‌ها، سمیرا، (۱۳۹۲)، «تأثیر فضای مجازی بر عرصه هویت فرهنگی»، *مطالعات جامعه‌شناختی ایران*، دوره ۳، شماره ۹، ص ۶۳-۷۵.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006), "Using thematic analysis in psychology", *Qualitative Research in psychology*, 3(2), 77-101.
- Ottis, Rain and Peeter Lorents (2010): *Cyberspace: Definition and Implications*, in: *OH Dayton: the 5th International Conference on Information Warfare and Security*. Academic Publishing: US, 267-270.